

DİL ARAŞTIRMALARI

Journal of Language Studies

Yıl/Year: 18, Dönem/Period: 2024-Güz/Autumn, Sayı/Number: 35

ISSN 1307-7821 | e-ISSN 2757-8003

YAYIN DEĞERLENDİRME

Review

Anadolu Ağızlarında Eş Anlamlılık

Yaman, Hanife (2024). *Anadolu Ağızlarında Eş Anlamlılık*. Ankara: Grafiker. 459 s., ISBN: 978-625-6444-29-4

Riza Tuncel

Araş. Gör. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tokat / Türkiye

e-posta tuncelriza@gmail.com

orcid 0000-0003-4364-1513

Atıf

Citation

Tuncel, Riza (2024). *Anadolu Ağızlarında Eş Anlamlılık*. *Dil Araştırmaları*, 35: 320-323.

Başvuru

Submitted

13.04.2024

Revizyon

Revised

26.05.2024

Kabul

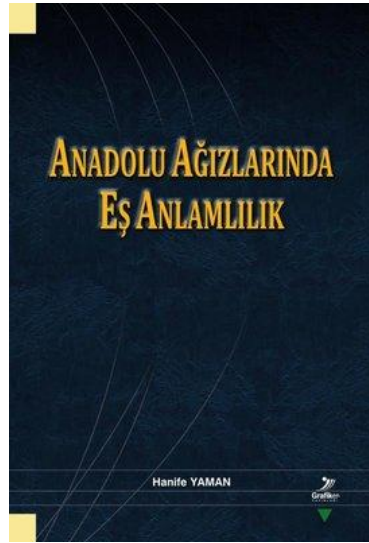
Accepted

04.06.2024

Çevrimiçi Yayın

Published Online

10.11.2024

Dilde eş anlamlılık, tartışmalı ve tanımı ile ilgili araştırmacıların henüz üzerinde kesin bir anlaşmaya varamadığı bir konudur. Bu konuda yapılan çalışmalar iki farklı sözcüğün anlamsal açıdan tam olarak örtüşmesinin mümkün olup olmadığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Örneğin eş anlamlılığın dilde tam olarak gerçekleşmesinin yalnızca alıntı kelimelerle mümkün olabileceğini ifade eden Palmer, tam olarak aynı anlama gelen iki sözcüğün de anlamını koruyarak yaşamasının pek mümkün olmadığını ifade etmiş ve olası eş anlamlı kelimelere dikkatli bir biçimde bakıldığında anlamlarının çeşitli şekillerde farklılaştığını belirtmiştir (1976: 60).

Anadolu Ağızlarında Eş Anlamlılık adını taşıyan bu kitap; Hanife Yaman'ın Prof. Dr. Özen Yaylagül Üstünel danışmanlığında hazırladığı *Anadolu Ağızlarında Eş Anlamlı ve Yakın Anlamlı Sözcükler* (2022) isimli doktora tezinin gözden geçirilerek kitaplaştırılmasıyla oluşturulmuştur.

Anadolu Ağızlarında Eş Anlamlılık adını taşıyan çalışma; ön söz, giriş, iki ana bölüm, sonuç ve kaynaklar bölümlerinden oluşmaktadır.

Eserin *Giriş* bölümünde, çalışmanın temel hedefinin “Anadolu ağzlarının söz varlığında yer alan eş anlamlı ve yakın anlamlı dil unsurlarının tespiti ve tespit edilen unsurların teorik çerçevede ele alınıp tasnif edilerek incelenmesi” (2024: 15) olduğu ifade edilmiştir. Bunun için gerekli söz varlığının, *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* ve çeşitli ağız çalışmaları taranarak elde edildiği belirtilmiştir. Çalışmanın Anadolu ağzlarında eş anlamlılığı ele alan ilk çalışma olduğu vurgulanıp çalışmada kullanılan yöntem açıklanmıştır. Buna göre *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*’nde ve çeşitli ağız çalışmalarında tespit edilen eş anlamlı/yakın anlamlı unsurlar, önceden belirlenen on tematik başlık (*akrabalıklar, çocuklar, doğa olayları, giyim-kuşam ve süslenme, hastalıklar, kadınlar, meslekler, organlar, renkler ve yaşam evreleri*) içerisinde değerlendirilmiştir. Eserde eş anlamlı/yakın anlamlı dil unsurlarının tespit ve tasnifinde Cruse ve Levkovskaya’nın görüşleri esas alınmış, ardından konuyla ilgili olan bölgesel/diyalektik, stilistik ve yakın eş anlamlılık kavramları açıklanmıştır. Bölgesel/diyalektik eş anlamlı unsurların aynı kavramın farklı sözcük çiftleriyle karşılanması ve bölgesel olarak konuşurların dil kullanımı sırasında bu iki sözcükten birisinin seçilmesiyle ortaya çıktığı belirtilmiştir. Yaman, örtmeceleri de kapsayan stilistik eş anlamlılığın ise Anadolu ağzlarında veri sınırlılığına rağmen tespit edilebildiğine değinmiştir (2024, s. 19). Bu bölümün sonunda konuyla ilgili yapılan çalışmalar hakkında kısa bilgiler de verilmiştir.

Kuramsal Temeller adını taşıyan birinci bölümde, öncelikle anlam kavramının felsefe, psikoloji ve antropoloji bilimlerinin ilgisini çektiği ve bu disiplinlerin bu kavrama dair yaptıkları açıklamaların dil bilimcileri de etkilediği ifade edilmiştir. Ardından, Cruse ve Lyons’un dil bilimsel bağlamda anlama dair yaptıkları tanımlara yer verilmiş, anlam “İletişimin temel öğeleri olarak kabul edilen gönderici/konuşmacı tarafından belli bir bağlam ve belli bir konu içinde ilettiklerinin alıcı/dinleyici tarafından algılanması olarak” (2024: 37) tanımlanarak anlamın sınıflandırılmasına dair görüşlere yer verilmiştir. Analitik felsefe ve dilbilim açısından eş anlamlılık hakkında yerli ve yabancı bilim insanlarının düşüncelerine de yer verilen çalışmada, özellikle dilbilimsel alanda yapılan tartışmaların, eş anlamlılığın mümkün olmadığı ve bazı şartlarda mümkün olduğu şeklinde iki grupta kümelendiği ifade edilmiştir.

Bu bölümün devamında, eş anlamlılığın ölçütlerine ve eş anlamlılığı sınıflandırma denemelerine yer verilmiştir. Bu sınıflandırmalar yapılırken eş anlamlı sözcükler arasındaki *kesit* (register), *stil* (style), *eş dizimlilik* (collocation), *çağrışım alanları*, *lehçe* (dialect), *yabancı sözcük alışverişi* ve *örtmece* (euphemism) gibi farklılıklara odaklanılmıştır. Çalışmada, Cruse (1986) ve Levkovskaya’nın (1956) tasniflerinden hareketle, eş anlamlı sözcükler türlerine

göre *bölgesel/diyalektik eş anlamlılık, stilistik eş anlamlılık ve yakın eş anlamlılık* olarak üç kategoriye ayrılmıştır. Bu kavramlar detaylı açıklandıktan sonra, eş anlamlılığın oluşum şekilleri hakkında da bilgi verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü *Anadolu Ağızlarında Eş Anlamlı ve Yakın Anlamlı Sözcükler* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Anadolu ağızlarında eş ve yakın anlamlı unsurlar belirlenen on tematik başlık altında incelenmiştir. Bu tematik başlıklar; *akrabalıklar, renkler, meslekler, hastalıklar, organlar, çocuklar, doğa olayları, kadınlar, yaşam evreleri ile giyim-kuşam ve süslenmedir*. Bu tematik başlıklar dört niteliğe sahip olmasına göre seçilmiştir. Bu nitelikler:

“(i) yapılan ön incelemede temel sözcüklerin seçilen tematik başlıklarda sayıca fazla olması, (ii) temel sözcüklerin ve örtmecelerin eş anlamlılık setlerinin oluşumunda etkin bir rol oynaması, (iii) bu başlıklar altındaki dil unsurlarının yaş ve üslup gibi özelliklere bağlı olarak gösterdiği değişimleri ortaya koyabilecek nitelikte olması ve (iv) dilsel verilerin Anadolu ağızlarındaki eş anlamlılığı inceleyebilecek yeterlikte olmasıdır” (Yaman 2024: 89).

Çalışmada, Anadolu ağızlarında akrabalık ifade eden dil unsurlarında bölgesel, stilistik ve yakın eş anlamlılık türleri tespit edilmiştir. Bunlardan en sık rastlanan türün bölgesel eş anlamlılık olduğu belirtilmiştir.

Hastalık ifade eden sözcük ve sözcük gruplarında bölgesel eş anlamlılığa daha çok rastlanıldığı tespit edilmiştir. Stilistik ve yakın eş anlamlılığa sahip dil unsurları da vardır. Olumsuz çağrışıma sahip olmasından dolayı hastalık adlarında örtmecelere başvurulmasının stilistik kullanımları arttırdığı belirtilmiştir.

Anadolu ağızlarında renk adı olan dil unsurlarında, bölgesel ve yakın eş anlamlılık tespit edilmiş, stilistik eş anlamlılığa rastlanılmadığı belirtilmiştir. Renklerle ilgili olan adlandırmalarda yakın eş anlamlılık ilişkisinin bazı renklerin tonları ve yoğunluklarına dayandığı ifade edilmiştir. Bu başlıkta, eş anlamlılığı ortaya çıkaran unsurların ödünclemelerden, temel sözcüklerden ve sözcüklerin sahip oldukları anlam farklılıklarından kaynaklandığı belirtilmiştir.

Anadolu ağızlarında kadınlarla ilgili olan dil unsurlarında bölgesel ve stilistik eş anlamlılıklar tespit edilmiş, yakın eş anlamlılığa rastlanılmadığı ifade edilmiştir. Kadınlarla ilgili dil unsurlarında, ödünclemeler, örtmeceler ve temel sözcüklerin eş anlamlılığı ortaya çıkardığı söylenmiştir.

Anadolu ağızlarında organ adı ifade eden dil unsurlarında bölgesel ve stilistik eş anlamlılık tespit edilmiştir. Temel sözcükler, ödünclemeler, örtmeceler ve yaş etkeninin, bu başlık altındaki eş anlamlılığa kaynaklık ettiği söylenmektedir.

Anadolu ağızlarında yaşam evrelerini ifade eden dil unsurlarında bölgesel, stilistik ve yakın eş anlamlılık tespit edilmiştir. Bu başlık altındaki eş anlamlılığı ortaya çıkaran unsurların temel sözcükler, ödünclemeler, örtmeceler ve argo ifadeler olduğu belirtilmiştir.

Anadolu ağızlarında meslek ifade eden dil unsurlarında bölgesel, stilistik ve yakın eş anlamlılık tespit edilmiştir. Bu başlık altındaki eş anlamlılığı ortaya çıkaran unsurların temel sözcükler, ödünclemeler, örtmeceler ve argo ifadeler olduğu belirtilmiştir. Meslek adlarında görülen stilistik eş anlamlılığın kökeninde,

toplumun gözünde olumsuz bir yere sahip olan mesleklerin adlarını dile getirmek için kullanılan örtmecelerin bulunduğu ifade edilmiştir.

Anadolu ağızlarında çeşitli doğa olaylarını ifade eden dil unsurlarında bölgesel, stilistik ve yakın eş anlamlılık tespit edilmiştir. Bu başlık altındaki eş anlamlılığı ortaya çıkaran unsurların temel sözcükler, ödünclemeler, örtmeceler ve metaforik ifadeler olduğu belirtilmiştir. Doğa olaylarında stilistik eş anlamlılığın olumsuz hava olayları ve bu olayların etkilerinin adlandırılmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir.

Anadolu ağızlarında çocuğa dair adlandırmaları ifade eden dil unsurlarında bölgesel, stilistik ve yakın eş anlamlılık tespit edilmiştir. Bu başlık altındaki eş anlamlılığı ortaya çıkaran unsurların temel sözcükler, ödünclemeler ve örtmeceler olduğu belirtilmiştir. Örtmeceye bağlı stilistik eş anlamlılığın, çocukların olumsuz davranışlarını karşılayan, cinsiyet bildiren ve cinsel organ adları niteleyen kullanımlarla ortaya çıktığı ifade edilmiştir.

Anadolu ağızlarında giyim-kuşam ve süslenme ifade eden dil unsurlarında bölgesel, stilistik ve yakın anlamlılık tespit edilmiştir. Bu başlık altındaki eş anlamlılığı ortaya çıkaran unsurların temel sözcükler, ödünclemeler ve örtmeceler olduğu belirtilmiştir.

Sonuç bölümünde, bir önceki bölümde on tematik başlıkta incelenen eş anlamlı sözcüklerin incelenmesinden hareketle elde edilen bulgular, tematik başlıklarla uyumlu olarak on maddede paylaşılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle her maddede incelenen eş anlamlı kelimelerin kökeni ve tarihî şekillerine yer verilmiştir. Ardından başlıklar altında yer alan eş anlamlı kelimelerin hangi eş anlamlılık türüne (bölgesel, stilistik ve yakın eş anlamlılık) dâhil olduğu belirtilmiş ve örnekleriyle açıklanmıştır.

Sözcükler arasında tam olarak bir anlam eşitliği olamayacağının ifade edildiği çalışmada, değerlendirilen sözcüklerin anlam farklılıklarına ve benzerliklerine odaklanılarak bunların ortaya çıkarılmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Eser, Anadolu ağızlarında eş anlamlılığı ele alan ilk bütüncül çalışma olması, eş anlamlılığın teorisine dair yerli ve yabancı araştırmacıların tartışmalarını ele alması açısından oldukça değerlidir. Art zamanlı ve eş zamanlı bir yöntem kullanılan çalışmada, incelenen sözcüklerin tarihî Türk dillerindeki durumlarına yer verilmesi, dil unsurlarının eş anlamlılık açısından zamanla gösterdikleri gelişim ve değişimin takip edilebilmesine de imkân vermiştir.

Kaynakça

- CRUSE, David Alan (1986). *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University.
- LEVKOVSKAYA, Kseniya Aristarhovna (1959). *Leksikologiya nemetskogo yazıka*. Moskova.
- PALMER, Frank Robert (1981). *Semantics*. (2. Baskı). Cambridge: Cambridge University.
- YAMAN, Hanife (2024). *Anadolu ağızlarında eş anlamlılık*. Ankara: Grafiker.